

ELITELE ȘI UNIVERSITATEA ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ. PROBLEMA „ȘOMAJULUI INTELECTUAL”¹

Dragoș Sdrobiș*

Abstract: *The superior education in the modern Romania was an important institution in leading to social change by promoting a new social identity: the intellectual. Nevertheless, the switch of the superior education into mass education after 1918 and the imbalance between education and economy requests provoked an overproduction of licensed youth. This symptom became more visible due to the great economic depression, that led to intellectual unemployment. That is the reason why a new type of education had been promoted: the directed education. More than that, the state's concern regarding this problem is obvious in 1937, when a census of the intellectual unemployed is accomplished. Meanwhile, it is reasonable to create a causal link between intellectual unemployment and the ascent of the nationalistic political trends in the 1930s, as it was the legionary movement.*

Keywords: university, intellectual unemployment, directed education, intellectual unemployed census.

Intelectualul. Cel ale cărui tribulații cotidiene erau societatea, cu aspirațiile și problemele ei. Dar față de aceste preocupări ale intelectualilor, societatea, de cele mai multe ori, răspundea prin indiferență. Într-o societate a capitalului, în care esențialul îl constituie activitatea lucrativă, soarta intelectualului reprezintă o preocupare derizorie. Acest pandant antinomic intelectual-capitalism evidențiază drama condiției celui care își dăruiește destinul căutării unei societăți, dacă nu perfecte, cel puțin perfectibile. Capitalismul de tip welfare cizelat de-a lungul secolului XX a însemnat și o ameliorare a condiției intelectualului, încât asistăm la un paradox: datorită acestui mecanism de redistribuire a prosperității, capitalismul este capabil să întrețină o pătură consistentă de intelectuali care, în laboratoarele de idei, nu fac altceva decât să teoretizeze noi sisteme de gândire politică, economică, socială ce subminează *establishment*-ul economiei de piață. Însă acest proces de transformare a capitalului cultural și simbolic al intelectualului într-o sarcină financiară a statului a traversat și momente delicate, așa cum a fost și în România interbelică. Inspirând emulație și cultivând mizantropia, modelul intelectualului devine o aspirație pentru generația tineretului interbelic, care își vede făurit destinul doar prin intermediul culturii. Dezechilibrele create de acest fenomen de inflație a intelectualilor s-au transformat în drame individuale – așa cum o arată jurnalele sau

* drd., Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca; e-mail: dragossdrobis@yahoo.com

¹ Acest articol a fost redactat în cadrul proiectului cu numărul PN-II-ID-PCE-2011-3-1089, finanțat de CNCS – UEFISCDI.

memoriile perioadei interbelice –, într-o creștere a incidenței șomajului în rândul titraților și, nu în cele din urmă, în deschiderea unei dezbateri cu privire la finalitățile educației.

Acest studiu va pleca de la premisa dezvoltării sistemului universitar în România modernă și, prin aceasta, va încerca să surprindă schimbările sociale pe care învățământul încearcă să le încumbe. Privind educația din perspectiva teoriei alocării sociale, accentul va cădea pe definirea rolului social al intelectualului în societatea românească, în special cea interbelică, și pe depistarea mecanismelor prin care statul român să poată susține această clasă a titraților. În partea a doua a studiului voi analiza principalele proiecte de reformă educațională și legi ale educației adoptate în perioada interbelică, ca expresie, în fond, a unor dezechilibre între finalitățile educației și expectanțele societății. Ultima parte a demersului își va apleca atenția asupra problemei *șomajului intelectual*, dovada peremptorie a unui dezechilibru între producția educațională și necesitățile economice ale României interbelice.

Dar, pentru că niciun text nu are semnificație dacă nu este contextualizat, cred că, înainte de a vorbi de periplul intelectualului român interbelic în câmpul muncii, ar trebui să vedem ce reprezentau în epocă intelectualul, preocupările sale și cum a ajuns acesta să fie afectat de șomaj.

Universitatea românească, simptom al modernizării

Parte a procesului de modernizare în care sunt angrenate începând cu secolul al XIX-lea statele sud-est europene, dezvoltarea universitară a fost privită ca o latură a dezvoltării socio-economice. Pentru spațiul românesc, încă din perioada regulamentară deținerea unei diplome universitare reprezenta condiția esențială pentru accederea într-o funcție oficială în statul român², existând astfel un imbold suficient pentru înființarea a două universități prin amplul program de reforme al lui Alexandru Ioan Cuza, la Iași (1860) și la București (1864). Concepția de dezvoltare a universității românești datora mult modelului german humboldtian, prin prisma laturii sale științifice, dar mai ales pentru desantul național, în subsidiar remarcându-se și influența concepției franceze. Acesta pare a fi un curent adecvat arealului sud-est european, marcat de un profund proces de *risorgimento* național, rolul universității fiind cel de a sluji națiunea prin dezvoltarea instrucției și progresul științei³. Tocmai aceste motivații erau explicite prin intermediul legii instrucțiunii din 5 decembrie 1864: „facultățile formează un institut național, în care se vor propune toate ramurile științelor, fără

² „Propunerile de acest gen vizau o instituționalizare foarte exactă a învățământului de grad universitar prin legarea lui atât de stat, cât și de nevoile dezvoltării societății.” Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare (organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj 1919-1940)*, Cluj-Napoca, Edit. Eikon, 2003, p. 47.

³ *Ibidem*, p. 49.

nicio deosebire”; „în viitor, niciun june nu va mai putea fi primit în serviciile publice ale statului, de nu va fi înzestrat cu testimoniile sau diplomele necesare, conform cu natura postului ce va ocupa”⁴.

Recrutarea, formarea, promovarea și consacrarea elitelor reprezentau, fără îndoială, etape ce în modernitate necesitau anvergura sistemului educațional, creându-se o legătură simbiotică între elite și educație, care împreună reușeau să asigure fundamentul statului. Mecanismul prin care statul modern a ales să își recruteze noile elite a fost modelul meritocrației, modalitățile de pregătire și promovare socială a elitelor evidențiind rolul central al sistemului educațional și, în speță, al celui universitar. Datorită acestuia pentru prima dată în istorie, intelectualii sunt capabili să dețină ceea ce doar teoretizau: puterea.

Universitate și meritocrație în spațiul românesc

Pentru că am adus în discuție chestiunea meritocrației, o etapizare a acestui fenomen în spațiul românesc este oportună în scopul evidențierii rolului universității într-un stat modern. Principiul meritocratic, opus etimologic și ideologic celui aristocratic, își face simțită prezența în Principate încă din perioada fanariotă, când domnitorii introduc cutuma acordării de dregătorii pentru merite deosebite. Reacția aristocrației locale nu a întârziat să apară, luând forma unor atacuri xenofobe, cum ar fi *Constituția cărvarilor* a lui Ionică Tăutu sau chiar *Cererile norodului românesc* formulate de către Tudor Vladimirescu. Aceste mișcări contestatatoare au fost interpretate ca prime forme ale liberalizării societății românești, când în fapt ele reprezintă reacția xenofobă a unei boierimi locale care s-a văzut înlocuită cu elementele alogene. Ceea ce părea a fi o reformă nu reprezenta decât dorința de reîntoarcere la un *fond* statal văzut ca echitabil⁵. Momentul pașoptist putea fi un bun prilej de implementare a acestui principiu modern, dar, după cum se exprima și Sorin Antohi, pentru faptul că acest moment revoluționar a fost mai degrabă o mișcare a elitelor, nu una a maselor, era de așteptat ca, într-o societate cu un ecart imensal diferențelor – chiar și lingvistice – dintre revoluționari și mase, proiectul revoluționar de modernizare să eșueze și odată cu acesta și ideea de meritocrație să fie amânată⁶. Mai trebuie amintit faptul că revoluțiile de la 1848, *primăvara popoarelor*, au avut ca scop imediat eliberarea națiunilor, pretenție valabilă și pentru spațiul românesc. Or, meritocrația este un principiu consubstanțial ideii de libertate individuală, care intra în acest moment în contradicție, nu în raport de complementaritate, cu ideea de libertate colectivă. Pașoptismul românesc este, în astfel de condiții, un liberalism care diviza societatea într-o elită salvatoare și o colectivitate obedientă, model politic preluat prin filieră franceză de la istoricul Jules Michelet, care

⁴ Cf. Lucian Nastă (ed.), *Antisemitismul universitar (1919-1939). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Edit. ISPMN Kriterion, 2011, p. 14.

⁵ Daniel Barbu, *Bizanț contra Bizanț*, București, Edit. Nemira, 2001, vezi în special cap. I, *Economia politică a iertării*, p. 47-88.

⁶ Vezi Sorin Antohi, *Civitas imaginalis (istorie și utopie în cultura română)*, Iași, Edit. Polirom, 1999.

vedea lumea ca fiind formată din entități imuabile ce tind inevitabil spre dobândirea libertății: națiunile, în cadrul cărora „libertatea este dată numai pentru poporul ca un întreg, nu ca o colecție de indivizi”⁷.

Instituționalizarea învățământului superior în Principatele Unite datorită reformelor întreprinse de Al. I. Cuza poate fi interpretată ca un simptom al acceptării de către societate a principiului meritocrației, evident cu limitele de rigoare, în contextul în care vorbim, totuși, despre o societate covârșitor analfabetă și în care drepturile politice aparțineau unei minorități (ne referim la sistemul votului censitar, sistem care funcționează până în 1918, dar care în epocă reprezenta totuși o dovadă de progres). Tocmai aceste limite sunt surprinse de către analiza prosopografică a lui Mihai Sorin Rădulescu asupra elitei liberale antebelice, care evidențiază originea boierească⁸ a celor mai importanți lideri politici ai acestui prim partid formal constituit în România modernă. Practic, niciun membru al elitei liberale nu provenea din cadrul burgheziei, adică orășeni, comercianți sau practicanți ai unor profesii liberale⁹. Aceiași trăsătură este valabilă și pentru elita politică conservatoare, cu amendamentul că mare parte dintre liderii conservatori proveneau din Moldova. Ceea ce merită evidențiat este atitudinea liberalilor munteni și a conservatorilor moldoveni față de principiul meritocrației. Dacă în Sud ideile meritocrației sunt percepute pozitiv, în schimb moldovenii vor o reîntoarcere spre tradiție, dezvoltând un paseism ce urmărește reinstaurarea unor drepturi *naturale* ale stărilor privilegiate pe nedrept pierdute. Atitudinea negativă a liderilor moldoveni față de ideea de meritocrație ascunde de fapt teama de a pierde întâietatea politică în fața muntenilor, opunându-se ideii ca Bucureștiul să dețină statutul de *primus inter pares* în ierarhia politică a Principatelor Unite. Această frustrare justifică cumva și curentul antiunionist moldovenesc, care era îngrijorat de dispararea rolului de capitală al Iașului și de diminuarea importanței grupării moldovenești în viața politică¹⁰.

Trecând peste diferențele care apăruseră între cele două grupări „politice”, păstrăm totuși următoarea observație: meritocrația a reprezentat la debuturile României moderne o idee subsidiară. Deși este un principiu care se impunea prin prisma ideilor despre modernizare, trebuie precizat că nu a existat o dezbatere separată asupra acestui subiect. Ideea de meritocrație se întrepătrunde cu dezbaterea legată de căile politice ce trebuiau urmate; mai mult, această idee va fi întâlnită și în dezbaterea

⁷ Sorin Adam Matei, *Boierii minții (intelectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor)*, București, Edit. Compania, 2004, p. 62.

⁸ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, București, Edit. All, 1998, p. 145. Astfel, autorul ajunge la concluzia că cei zece prim-miniștri liberali din intervalul cronologic 1866-1900, cu excepția lui P. S. Aurelian, ce era de origine transilvăneană, proveneau din cadrul boierimii Vechiului Regat. Din spațiul moldovenesc era doar Dimitrie Sturdza, descendent al aristocrației moldovenești, restul fiind munteni: Brătienii erau descendenții boierimii de țară din zona Argeșului, în timp ce reprezentanții familiilor Ghica, Krețulescu și Goleșcu erau urmașii unor mari familii boierești muntene.

⁹ *Ibidem*, p. 42, 147.

¹⁰ *Ibidem*.

asupra definirii conceptului de cetățenie și va fi absorbită de disputa de idei în jurul definirii națiunii române. Și, totuși, meritocrația are darul de a asigura mecanismele pentru o nouă tipologie socială: intelectualul, cel care trebuie, în contextul unei societăți democratice, deci a oamenilor egali, să cuprindă aspirațiile de ascensiune având la bază doar meritele personale.

Construirea modelului intelectualului

A vorbi despre modelul intelectualului în spațiul românesc până la 1918 devine problematic pornind chiar de la nivel lingvistic. Termenul, foarte rar întâlnit, nu are o semnificație clară; ca sinonim întâlnim în schimb *intelligență*, probabil o traducere forțată a germanului *intelligenz*, această denotație acordând celor care făceau parte din această categorie o superioritate ce pleca și de la premise lingvistice¹¹. Perioada interbelică este cea care contribuie la sedimentarea identității intelectualului, reprezentând acum o formă de diferențiere a actului cultural de cel politic, pentru prima dată acest cuvânt fiind menționat și în dicționarele limbii române. Printr-o astfel de separație la nivel identitar, intelectualul își manifestă explicit independența față de mediul politic (perceput ca unul corupt) și chiar față de cel economic. Ancorarea definitivă a activității intelectuale doar în sfera culturii și a științei este o pretenție pe care toate generațiile intelectuale care trecuseră peste momentul junimist și-o exprimă, ca o formă de emancipare și de superioritate față de societate. Separarea de politic și de ceea ce acesta implica – ideea de democrație, occidentalism, pluralism politic etc. – însemna angajarea intelectualului într-o luptă împotriva exceselor pe care jumătatea de veac de edificare a *Belgiei Orientului* la gurile Dunării le produsese în societatea românească: „La 1800, puțina mișcare intelectuală care exista urmărea scopuri naționale. Astăzi, în afară de câțiva protestatari izolați, nu se văd peste tot decât franțuziți, care urăsc limba, literatura și trecutul, sau oameni care n-au nici măcar noțiunea unor necesități intelectuale”¹², își motiva încă din tinerețe Nicolae Iorga îmbrățișarea naționalismului.

Pentru că am adus în discuție problema identității, trebuie să precizăm faptul că acest proces se definește în termeni de percepție sau de imagine, fiind vorba de două fenomene: reprezentarea sau răspunsul din partea out-group-ului și autoreprezentarea, imaginea creată de către in-group. Cert este că „Identitățile sunt mobile, fluctuante și constant redefinibile sau negociabile, ca și legăturile sociale”¹³.

Definirea intelectualului poate fi redată, *grosso modo*, prin două modalități opuse: tipologia funcționalistă pune în evidență diviziunea muncii între manuali și

¹¹ Florin Țurcanu, *Intellectuels, histoire et mémoire en Roumanie (de l'entre-deux-guerres à l'après-communisme)*, București, Edit. Academiei Române, 2007, p. 26-27.

¹² Nicolae Iorga, *Opinii sincere și periculoase ale unui rău patriot*, traducere, introducere și note de Andrei Pippidi, București, Edit. Humanitas, 2008, p. 240.

¹³ Alexandru Florin Platon, *Prefață*, în Charles Christophe, *Intellectalii în Europa sec. XIX*, Iași, Edit. Institutul European, 2002, p. 23.

intelectuali (tipologie lansată în special de către istoriografia sovietică și care prelungește viziunea marxistă asupra intelectualului, care, în societatea capitalistă contribuie la menținerea superiorității burgheziei prin intermediul practicilor discursive), în timp ce tipologia culturală adoptă o perspectivă elitistă, limitându-se la cei mai cunoscuți creatori. Cert este că intelectualul reprezintă deținătorul unui capital simbolic, provocând un nou mod de percepere a ierarhiilor și dinamicilor sociale¹⁴. Pentru o mai bună surprindere a acestui mecanism în care rolul intelectualului devine central trebuie adusă în discuție teoria alocării sociale prin educație. Într-adevăr, spre deosebire de viziunea tradițională a educației, al cărei scop era acela de a forma „elaborated individuals”, în modernitate „education is seen instead as a system of institutionalised rites transforming social roles through powerful initiation ceremonies and as an agent transforming society by creating new classes of personnel with new types of authoritative knowledge.”¹⁵ Educația are, în consecință, un rol major în schimbarea socială și în investirea cu noi roluri sociale, creându-se o societate a cunoașterii, cu grade de complexitate și stabilitate superioare. „Education is more a selector, sorter and allocator than it is a socializer. Education, in allocation theories, is a set of institutional rules, which legitimately classify and authoritatively allocate individuals to positions in society.”¹⁶ Prin extinderea actului educațional asistăm la creșterea funcțiilor care sunt aduse sub control social și pe care statul trebuie să le ia în considerare. Altfel spus, educația nu mai creează – spre exemplu – cunoașterea economică doar ca un simplu act științific, ci o transformă într-o structură care la rândul ei creează rolul economistului, pentru a justifica astfel autoritatea economistului în societate. Pe scurt, acesta ar fi mecanismul prin care educația contribuie la creșterea numărului specialiștilor și a pozițiilor elitare în societate.

Din punct de vedere economic, profesiunile intelectuale reprezintă ocupațiile care presupun parcurgerea stagiului învățământului superior, legile învățământului din România modernă – așa cum am prezentat mai sus – contribuind la condiționarea accesului spre astfel de profesii de achiziția unei diplome universitare¹⁷. Dar definirea și delimitarea sferei de preocupări intelectuale devin dificile dacă ne raportăm la finalitatea activității intelectuale. Afirm aceasta întrucât intelectualul promovează un alt tip de etică față de muncă, o etică golită de orice aspect pecuniar în plină eră a capitalismului¹⁸. Chiar dicționarele secolului XIX laudau dezinteresul

¹⁴ Ch. Charles, *op.cit.*, p. 50-53.

¹⁵ John Meyer, *The Effects of Education as an Institution*, în *American Journal of Sociology*, 1977, vol. 3, nr. 1, p. 56.

¹⁶ *Ibidem*, p. 59.

¹⁷ Vezi *supra* nota 1.

¹⁸ Acest punct de vedere permite câteva amendamente. Mulți intelectuali erau angrenați în sistemul educativ, prestând deci o muncă remunerată. Mai mult, dezvoltarea pieței imprimatelor, determinată de creșterea ratei alfabetizării, a devenit sinonimă cu obținerea de venituri pecuniare remarcabile de către intelectuali, prin drepturi de autor sau prin remunerații din partea ziarelor, teatrelor etc., vezi Ch. Charles, *op.cit.*, p. 222.

economic al artiștilor și al intelectualilor, ei fiind cei ce reușesc să transforme sărăcia într-o bogăție refuzată, deci bogăție spirituală. „Acest paralogism, care, cu prețul unei renunțări imaginare la o bogăție imaginară, face din mizerie avere, cum fac alții din nevoi virtute, constituie resortul tuturor armelor simbolice folosite de fracțiunea intelectuală în lupta sa pentru dominație în cadrul clasei dominante.”¹⁹ Artistul sau intelectualul nu urmărește neapărat să producă un avantaj economic de pe urma operei sale; ceea ce el vizează este acumularea unui capital simbolic, adică creionarea prestigiului și a autorității. Intelectualul „își face un nume cunoscut și recunoscut, capital de consacrare implicând o putere de consacrare a obiectelor sau a persoanelor”²⁰. Prin manifestarea acestui *libido sciendi* de intelectualul urmărește recunoașterea capitalului simbolic și cultural, ca formă *libido dominandi*.

Cazul românesc întrunește caracteristicile care au însoțit procesul de promovare și emancipare socială a intelectualului. Emancipându-se material și afirmându-și puterea spirituală, care era de altfel singura opțiune rămasă în contextul eșecului mișcărilor revoluționare, intelectualul acaparează mediul universitar și academic, iar prin îmbrățișarea cauzei naționale se implică și în mediul politic²¹. Ceea ce lipsește, în schimb, pentru cazul românesc este momentul definirii și asumării publice a identității de intelectual. Momentul de naștere a intelectualului la nivel european este *Afacerea Dreyfus*²², atitudinea scriitorului Émile Zola definind rolul intelectualului ca factor social de control asupra puterii politice și de promotor a drepturilor și libertăților individuale.

Un astfel de moment ar fi și imposibil de depistat în istoria modernă a statului român din simplul motiv că aici intelectualii, ca de altfel în toate zonele în care națiunile se aflau în proces de emancipare sau unificare, erau indisolubil dependenți de stat²³. După cum plastic surprindea această realitate și liderul conservator Petre P. Carp, „românul se naște bursier, trăiește ca un funcționar și moare pensionar” al statului român. Dependența economică a intelectualului față de statul român nu apărea problematică până la 1918, întrucât statul era capabil să

¹⁹ Pierre Bourdieu, *Economia bunurilor simbolice*, București, Edit. Meridiane, 1986, p. 191.

²⁰ *Ibidem*, p. 203-204.

²¹ Spre exemplu Lucian Boia „inventariază” elita intelectuală a României antebelice, ajungând la concluzia că aceasta era reprezentată de cei circa 200 de universitari de la București și Iași, câteva zeci de scriitori și publiciști, „nu puțini fiind universitarii sau scriitorii care fac și politică, după cum și oamenii politici ai vremii au, în majoritatea lor, o temeinică formație universitară.” Lucian Boia, *„Germanofili” (elita intelectuală românească în anii primului război mondial)*, București, Edit. Humanitas, 2009, p. 61.

²² Cristophe Charle, *Naissance des intellectuels, 1880-1900*, Paris, Les Editions de Minuit, 1990, passim.

²³ Dezvoltarea acestei clase birocratice, dependentă de statul român, evidențiază deosebiriile dintre liberalismul occidental și cel oriental, primul încurajând inițiativa individuală, în timp ce în estul Europei statul este cel care intervine în politica economică, socială etc.: „in the west economics dictated to politics, but in Romania (as in most peripheral societies) politics dictated the conditions of economic life”, Andrew C. Janos, *Modernization and decay in historical perspective: the case of Romania*, în Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania 1860-1940 (a debate on development in a European nation)*, University of California, Berkeley, Institute of International Studies, 1978, nr. 36, p. 89.

susțină acest număr restrâns de претенденти la funcții publice și întrucât procesul de formare a unei elite (politice, economice, intelectuale) era necesar și chiar încurajat de stat, de pildă, prin sistemul de burse acordat tinerilor pentru instrucție în universitățile occidentale.²⁴ Ideea de creare a unei elite părea legitimată și de sistemul democrației censitare, care funcționa în perioada antebelică. Unificarea teritorială din 1918 aducea cu sine și votul universal și totodată ideea egalității de șanse de acces la profesiunile intelectuale (printre acestea fiind și funcțiile publice) pentru toți tinerii care absolveau o universitate. Cum a ales statul și cum au ales universitarii să remodeleze rolul universității în cadrul României Mari? Corespundea învățământul superior necesităților unei societăți eminentemente agrare? Care era raportul dintre învățământul tehnic și cel științific? Iată doar câteva dintre problemele pe care le regăsim din abundență în dezbaterile privind reforma învățământului, dezbateri care, prelungindu-se parcă la nesfârșit, vor scoate la iveală în perioada mării crize economice problema unui șomaj atipic, intelectual, într-o țară în care 80% din populație trăia în mediul rural.

Universitatea românească interbelică și problema supraproducției intelectuale

După 1918 învățământul superior românesc și-a dublat numărul centre universitare, celor două instituții înființate în secolul XIX la București și Iași alăturându-li-se Clujul și Cernăuțiul. Revenea astfel în actualitate necesitatea unei reformări a sistemului educațional și în special a mediului universitar, o polemică care avea o amploare europeană, în contextul în care intelectualității îi revenea responsabilitatea explicării cauzelor declanșării Primului Război Mondial. Ceea ce se pune la îndoială acum este rolul intelectualului în viața socială, mai precis capacitatea acestuia de a influența mediul politic, nu puține fiind vocile care își exprimau scepticismul în privința pretenției autorității a intelectualului în societate²⁵. Și cum intelectualul reprezintă efuziunea mediului universitar, spațiu de consacrare simbolică a capitalului cultural și științific, se remarcă mai multe poziții de reformare a mediului universitar. Polemica perioadei interbelice cu privire la rolul universității în societate pleca de la două premise, antagonice în epocă: pentru unii

²⁴ Vezi Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă (tineri din spațiul românesc la studii în străinătate 1864-1944)* (înfr.: *Itinerarii spre lumea savantă ...*), Cluj Napoca, Edit. Limes, 2006.

²⁵ Cel care deschide această dezbateră este Julien Benda prin publicarea eseului *Trahison des clercs* în 1927 (*Trădarea cărturarilor*, București, Edit. Humanitas, 2007 pentru versiunea în limba română), în care constată contaminarea cărturarilor cu morbul naționalismului, rememorând o afirmație a lui Maurice Barres, „Moral este să nu vrei să fii liber de neamul tău.” În 1939, Bertrand Russel într-o conferință susținută în SUA se arată îngrijorat de efectele educației superficiale, care a reușit să creeze două clase distincte de alfabetizați – intelectualii și marea masă alfabetizată, dar ignorantă – cea din urmă clasă devenind grupul-țintă pentru isteriile propagandistice. Bertrand Russell, *The Role of the Intellectual in the Modern World*, „American Journal of Sociology”, 1939, vol. 44, nr. 4, p. 496.

universitatea trebuia să cuprindă o latură civică (cultivarea democrației sau a viziunilor etatist-totalitare), pentru alții doar o latură tehnologică (existând voci care clamau necesitatea renunțării la viziunea clasică asupra universității ca loc al cunoașterii, militând pentru o orientare aplicativă, pragmatică, așa cum era modelul american). A. Flexner consideră că direcțiile în care acționau universitățile în perioada interbelică erau: a) conservarea cunoștințelor și a ideilor; b) interpretarea acestora; c) cercetarea adevărului; d) pregătirea studenților pentru a practica anumite profesii²⁶.

Revenind la cazul românesc, crearea unui sistem de învățământ unitar reprezenta o sarcină prin care să se armonizeze mai ales viziunile universitarilor, care militau pentru lărgirea autonomiei universitare. Dacă mai ținem cont și de instabilitatea politică și guvernamentală a epocii, putem afirma că reforma universitară a rămas la stadiul de proiect. Au existat și excepții, bineînțeles, printre acestea figurând legea promulgată în timpul ministeriatului lui Constantin Angelescu din 1928, legea Iorga-Costăchescu din 1932 și legea adoptată în 1938 după un proiect de reformă al profesorului clujean Florin Ștefănescu-Goangă.

Încă din 1921 P.P. Negulescu, într-un proiect de reformă a universităților care a rămas la acest stadiu, surprindea câteva dintre problemele cu care se confrunta învățământul superior românesc, identificând două importante tare: un intelectualism exagerat și o specializare împinsă prea departe. „Plângerea care se ridică de pretutindeni este că școala dă, de drept, celor care trec printr-însa, ceea ce s-a luat obiceiul de a se numi *știință de carte*, dar nu le dă puțința să stăpânească viața, adaptându-se ușor și deplin cu realitățile ei. Le dă adică o sumă de cunoștințe luate de-a gata din spusele altora, dar nu le dă puțința să priceapă prin ei înșiși lucrurile lumii și să le mănuiască cu siguranță și cu succes.”²⁷ Rezultatul acestui intelectualism promovat de către învățământ nu este altceva decât o masă de tineri, titrați, a căror verbozitate îi împinge să ceară vieții „cu atât mai mult cu cât sunt mai puțin în stare să răspundă necesităților ei”²⁸. Acesta ar fi motivul pentru care Negulescu consideră necesară o reformă a învățământului, ce ar trebui să coincidă cu trecerea de la *școala pasivă*, către cea *activă* sau *școala muncii*, în care elevii să își creeze singuri cunoștințele, prin experiență, de care au nevoie în viața cotidiană²⁹. Pentru realizarea acestui deziderat un prim pas trebuia să fie și armonizarea învățământului secundar cu cel superior, primul fiind unul axat pe formarea *culturii generale*, în timp ce universitatea ar fi prin excelență locul specializării. Soluția întrevăzută era cea a reintroducerii anului pregătitor, așa cum a existat la facultățile de filosofie și litere în intervalul 1897-1909, un demers ce se inspira din tradiția franceză a *khagnéux*³⁰.

²⁶ V. Pușcaș, *op.cit.*, p. 248.

²⁷ P.P. Negulescu, *Reforma învățământului*, ediția a 2a, București, Edit. Casa Școalelor, 1927, p. XII.

²⁸ *Ibidem*, p. XVII.

²⁹ *Ibidem*, p. XXVIII-XXIX.

³⁰ Jean François Sirinelli, *Génération intellectuelle: khagnéux et normaliens dans l'entre-deux-guerres*, Paris, Edit. Fayard, 1988, 721p.

În data de 22 aprilie 1932 este promulgată o nouă lege a învățământului superior din România, prima lege care unifica organizarea celor patru universități românești și care a beneficiat de o primire elogioasă din partea membrilor parlamentului³¹. Printre aspectele pozitive se numără abrogarea articolului 81 (care instituisese tradiția *chemărilor la catedră*), recrutarea personalului didactic realizându-se numai pe bază de concurs. Se introduce de asemenea ideea de îndrumare spre învățământul superior încă din anii ciclului secundar, iar universitatea este definită ca esență a spiritului național³².

O problemă distinctă, care pregătește intrarea în subiectul nostru, a reprezentat-o ideea comasării învățământului superior tehnic cu cel teoretic. Polemica necesită o abordare mai largă, ideile care reveneau în centrul atenției fiind cele privitoare la menirea universității în societate, ca spațiu al științei pure sau al științei aplicate, adică tehnica, alegerea urmând a se face între modelul german humboldtian și cel american. Încă de la înființare, universitățile românești cuprindeau doar facultățile de litere, științe, drept și medicină, fiind exclusă coabitarea cu școlile politehnice. Concurența intrauniversitară era oricum destul de mare, fapt sesizabil și din punctul de vedere al calității studenților. Conform lui Lucian Nastasă, într-o primă fază a dezvoltării învățământului superior românesc latura umanistă, din punctul de vedere al calității intelectuale a studenților, era una inferioară comparativ cu învățământul centrat pe profesionalizare (medicina, de pildă), limitându-se doar la a crea cadre didactice pentru învățământul gimnazial și liceal. Doar spre sfârșitul secolului al XIX-lea, „prin asumarea unei funcții ideologice, promovând o educație nu doar umanistă, ci și naționalistă, încurajată printr-un sistem de burse de stat acordate studenților”³³, facultatea de litere va micșora ecartul față de facultatea de științe, prin încurajarea unei importante laturi științifice în domenii ca istoria sau filologia.

Trebuie să precizăm că România interbelică avea două școli politehnice, la București și Timișoara, care erau separate de universitate și nici nu se aflau sub jurisdicția Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor. În momentul dezbaterilor pe marginea legii învățământului superior Romulus Cândea, senator de drept prin prisma faptului că era rector al Universității din Cernăuți, agreea ideea ca, pe lângă politehnici, și universitățile să aibă dreptul de a emite diplome în domenii practice (ingineri, agronomi etc.), deoarece Universitățile „sunt cu atât mai folositoare unei națiuni, cu cât stau mai mult în legătură cu viața unui popor”³⁴. În asentimentul ideii lui Cândea se regăsește și N. Dănăilă care merge mai departe, propunând comasarea învățământului teoretic superior și a celui tehnic superior doar sub egida

³¹ Vezi N. Dănăilă, *Cuvântări rostite în Senat, iunie 1931 și noiembrie 1931*, București, Tipografia Copuzeanu, 1932; Romulus Cândea, *Reforma învățământului superior, discurs rostit la Senat*, Cernăuți, Edit. Glasul Bucovinei, 1931.

³² N. Dănăilă surprinde două faze distincte în dezvoltarea învățământului superior românesc, faza maioresciană, stăpânită de o concepție mecanică asupra actului de cultură, și perioada interbelică, ce își găsește resorturile în cadrul concepției naționalismului științific, „sub imperiul căreia trăim și de sub imperiul căreia nu trebuie să ieșim niciodată” (N. Dănăilă, *op. cit.*, p. 31).

³³ Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă*, p. 31.

³⁴ R. Cândea, *op. cit.*, p. 55.

universității și, implicit, sub cea a Ministerului Instrucțiunii Publice. În opinia celui din urmă, separarea învățământului tehnic de cel teoretic ar avea drept cauză copierea modelului german încă din secolului XIX, lucru care nu mai poate fi valabil la noile exigențe ale societății³⁵. În același registru se înscrie și atitudinea lui Constantin Kirițescu, care, în urma analizei *establishment*-ului universitar interbelic, remarcă disproporția dintre funcțiile sociale ale învățământului superior, creația științifică și formarea cadrelor specializate. Consilierul ministrului Instrucției Publice consideră „o eroare curentă a atribui celei dintâi preponderență asupra celei de a doua și a crede că universitatea e chemată a produce în prima linie cercetători, și numai în a doua linie, ca ceva accesoriu, oameni pentru cariere. Necesitățile reale ale vieții cer tocmai dimpotrivă.”³⁶ Dar, pentru Kirițescu adoptarea unei astfel de viziuni reprezintă pretextul pentru restrângerea sau chiar anularea ideii de autonomie universitară, pentru că „Organizarea universităților, spre a corespunde adevăratei lor funcțiuni sociale, nu poate fi încredințată exclusiv ei înșiși, fără primejdia de a se izola în câmpul preocupărilor pur științifice, ci trebuie să fie rezultatul unei colaborări permanente cu statul, ale cărui interese e ținută să le cunoască și să le satisfacă.”³⁷

Tocmai această segregare a universității de școlile superioare tehnice ca și devalorizarea învățământului practic *in genere* au creat o afluență a tineretului școlar doar spre latura teoretică, Cândea ridicând în cadrul dezbaterilor problema proletariatului intelectual, a cărui pondere este calculată prin raportarea numărului de studenți la cel al numărului de elevi din școlile secundare. Conform unei statistici invocate de către vorbitor, în România anului 1931 ar fi existat un număr de 27.217 studenți universitari la 83.000 elevi în învățământul secundar, spre deosebire de SUA unde celor 600.000 studenți le corespundeau 4.250.000 elevi secundari. Deci în România raportul studenți/elevi secundari era de 1/3, în timp ce peste ocean era de 1/7. Ministrul Instrucțiunii de atunci, N. Costăchescu, nu se arată atât de îngrijorat de acest aspect, cât mai degrabă de faptul că pentru studenții români „idealul unic este să ocupe o funcțiune la stat”³⁸. „Ce mă

³⁵ N. Dănăilă, *op. cit.*, p. 46.

³⁶ Constantin Kirițescu, *Autonomia învățământului (o contribuție la reforma universităților)*, București, Edit. Cartea Românească, 1932, p. 44.

³⁷ *Ibidem*, p. 45. „Autonomia nețârmurită și necontrolată este însă legată și de o primejdie morală pentru universitatea însăși”, Kirițescu vizând prin această formulare tocmai obiceiul de înființare de noi catedre, laboratoare, posturi etc. prin intermediul cărora să se asigure un soi de sinecure acoliților potențailor mediului universitar, generând o hipertrofiere a mediului universitar, care, în cele din urmă, afectează și randamentul studentului ce se vede obligat să asiste la cât mai multe cursuri balast-intelectual: „sub pretextul nevoii de specializare se creează posturi inutile, ce au în vedere întâi omul, care apoi trebuie să-și inventeze specialitatea și să-și motiveze utilitatea.” *ibidem*, p. 47.

³⁸ O formulare asemănătoare întâlnim și în discursul fostului ministru liberal al instrucțiunii publice care declara: „Școala nu este chemată să dea funcțiuni, școala este chemată să dea cultură. Și, cum spuneam și în trecut, nu însemnează că dacă ai diploma, dacă ai certificatul de școală într-o mână, în mâna cealaltă trebuie să ți se dea funcțiunea. Școala e obligată să dea cultură; școala nu e obligată să dea funcțiuni” (subl.n.). (Constantin Angelescu, *Discurs rostit în ședința Senatului dela 7 iulie 1931 relativ la Legea învățământului secundar*, București, 1931, p. 22).

îngrijește este că studentul nu iese din Universitate apt de a face o îndeletnicire care să-i procure mijloacele de trai în diferitele ramuri de activitate”, idee accentuată de către prof.dr. Iacob Iacobovici, care afirma că primejdia este că „la noi din 10 studenți 8 merg la teoretică și numai doi la tehnică. În Germania merg, din 10, 8 la tehnică și 2 la teoretică”³⁹.

Începând cu 1932 România traversa perioada cea mai dificilă a crizei economice, guvernul prezidat de către Nicolae Iorga și Constantin Argetoianu (18 aprilie 1931 – 5 iunie 1932) fiind considerat un cabinet de uniune națională cu scopul de a aplica unele măsuri drastice pentru economia românească. Din acest punct de vedere, chiar reforma învățământului apare ca un proces de reglare a anumitor excese pe care educația le crea, printre acestea proletariatul intelectual care, neputându-se integra în câmpul economic, se transformă în șomeri intelectuali. Educația centralizată, care ar fi trebuit să reprezinte un proces de uniformizare a populației României, se prefăcuse într-un mecanism subtil de „diferențiere socială în România interbelică, beneficiile educativ-culturale fiind în mare măsură limitate la o pătură relativ subțire a populației”⁴⁰. Concluzia la care ajunge Bogdan Murgescu este aceea că statul român interbelic acorda puțină importanță investiției în capitalul uman, ponderea analfabeților de 54,3% din populația totală la nivelul anului 1938 dovedind acest egoism al elitelor⁴¹. Chiar dacă România avea 1,3 studenți/1000 locuitori, acest raport devine mai degrabă îngrijorător, reflectând caracterul antagonic al societății, bineînțeles pornind de la criteriul alfabetizării.

Șomajul în legislația și statistica românească interbelică

Devine interesant de analizat concepția statului român asupra câmpului muncii, analiză din care nu putem omite sistemul asigurărilor sociale și implicit al șomajului⁴². Ideea de protecție socială se poate desprinde chiar din titulatura unui minister⁴³, care însă era departe de accepția actuală a acestor noțiuni.

În 1931, G. Banu, secretar general al Ministerului Muncii, întocmește o broșură, *Șomajul în România*⁴⁴, în care tratează acest fenomen economic care își face simțită prezența în societatea românească începând cu 1927, printre cei

³⁹ R. Căndea, *op. cit.*, p. 68-69.

⁴⁰ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*, Iași, Edit. Polirom, 2010, p. 219.

⁴¹ *Ibidem*. Autorul ia în calcul și problema mortalității infantile, și speranța medie de viață la naștere pentru a evidenția precaritatea politicilor față de capitalul uman.

⁴² Etimologic, încetățenirea noțiunii de șomaj se face prin filieră franceză (*chomâge*), care la rândul ei preia acest cuvânt din latinescul *caumare*, care desemna canicula (căldură mare), deci o perioadă potrivnică desfășurării muncii fizice, în care recomandabilă era încetarea oricărei activități.

⁴³ Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale.

⁴⁴ G. Banu, *Șomajul în România*, București, f.e., 1931.

afecțați, în ordinea numărului, fiind muncitorii forestieri, metalurgiștii, minierii și petroliștii. Constatând lipsa unui cadru legal general pentru evaluarea acestui fenomen al neocupării forței de muncă, Banu schițează o strategie pentru organizarea problemei șomajului⁴⁵, care ar trebui să conțină trei linii esențiale: prevenirea⁴⁶, combaterea și asistența. Ultimul palier este cel care privește mai mult subiectul nostru, întrucât, neexistând o disociere cel puțin terminologică între asigurați și asistați⁴⁷ social, devine și mai vizibil caracterul pregnant agrarian al statului român, care nu lua în calcul mecanismele economice ale contributivității angajaților prin sistemul de taxe și impozite ca formă de creare a unui fond al solidarității sociale. Această lacună în cultura economică a politicianilor români nu ne poate duce cu gândul decât la faptul că statul român privea existența materială a cetățenilor ca o problemă individuală, nicidecum ca o componentă a politicilor sociale. Viziunea lui Banu față de asistența șomajului⁴⁸ denotă eschiva statului român în a-și asuma și această povară⁴⁹, dar și încercarea de a impune o etică în care munca devine obligație socială din partea cetățeanului-muncitor. Dar, dacă în cele din urmă ajutorul de șomaj arată inevitabil, acesta se traduce de fapt în ajutoare materiale⁵⁰, iar primirea lor este condiționată de prestarea unei sarcini⁵¹ din partea oficiilor publice de plasare.

⁴⁵ „Să se precizeze că prin șomeur trebuie înțeles muncitorul calificat și necalificat, care nu are alt mijloc de existență decât munca lui, care în mod obișnuit a trăit din produsul acelei munci, iar în prezent nu are și nu găsește de lucru.” *Ibidem*, p. 32.

⁴⁶ În cadrul acestor măsuri de prevenire se poate înscrie și *Legea pentru protejirea muncii indigene* publicată în „Monitorul Oficial” nr. 76 din 3 aprilie 1930, prin care străinii care veneau în țară erau obligați să depună o cerere la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale în care să precizeze profesia, scopul șederii în România și durata, urmând ca viza de ședere să fie reînnoită anual. Chiar dacă lipsesc din cadrul acestei legi măsuri de excludere a elementului străin de pe piața muncii (deci nu putem afirma că avea un caracter xenofob, ci mai degrabă protecționist), totuși art. 16 preciza că „Termenele din livretele pentru exercitarea profesiei pot fi revocate pentru motive cari privesc ordinea și siguranța Statului.”

⁴⁷ Dacă în categoria asistaților sociali întâlnim grupurile vulnerabile, care nu își pot procura din motive obiective (handicap etc.) venituri salariale, în schimb, în categoria asiguraților social sunt incluși toți cei care au prestat o anumită activitate și care prin sistemul contributivității beneficiază de mecanismele sociale de protecție (în caz de boală, deces, șomaj etc.). G. Banu constată necesitatea creării unei distincții între muncitorul-șomer și „elementele inapte” și reconsiderarea șomajului, care este privit ca o formă de „caritate”, și nu ca un drept câștigat: „Și din punct de vedere moral considerăm că e o scădere de prestigiu pentru muncitorul valid, atunci când este așezat alături de elementele inapte, făcând parte dintr-o clasă degradată deseori fizic și moral.” *Ibidem*, p. 36.

⁴⁸ „Metoda apare ca cea mai puțin recomandabilă”, „asistența făcută cu prea largă generozitate conduce la un parazitism dăunător și contagios al maselor muncitorești.” *Ibidem*, p. 27.

⁴⁹ Trebuie menționată totuși decizia de înființare a Comitetului Central pentru Combaterea Șomajului prin ordinul ministrului nr. 93.716/15 nov. 1930.

⁵⁰ „Ajutorarea să se facă de preferință prin cantine, unde șomeurii să poată lua masa, sau prin distribuirea de alimente, lemne, etc., în natură.” G. Banu, *op.cit.*, p. 32.

⁵¹ „Comitetele locale și cele regionale să cerceteze ce lucrări publice se pot deschide, unde să poată lucra șomeurii.” *Ibidem*.

Anuarul statistic al României evidențiază – prin modul în care este întocmit – lipsa preocupărilor de cuantificare a ratei șomajului⁵², cel puțin până în momentul în care efectele crizei economice devin tot mai vizibile. Motiv în plus ca încercările de calculare a ratei șomajului să devină foarte dificile pentru perioada interbelică, aducând în sprijinul acestei aserțiuni chiar datele prezentate de către *Enciclopedia României*, în fond opera magna a școlii sociologice gustiene și rodul interpretării datelor culese în timpul recensământului din 1930. Capitolul II, *Oamenii*⁵³, din volumul III al *Enciclopediei României* prezintă tabloul populației active a României, care, din totalul de 18.052.900 se ridică la 10.542.900, adică 58,4% din totalul populației. Ponderea mare a populației active în cadrul întregii populații depășește unele state occidentale industrializate, ca Germania, Franța etc., singurul stat care devansează România din acest punct de vedere fiind URSS. Situația este justificată de către autori prin efectele reformei agrare din 1920, care a „fixat în agricultură noi categorii de populație”, iar „forma necesară de exploatare îmbrăcată de această nouă proprietate (mică – n.n.), care deține majoritatea, a fost aceea a unei exploatare primitive familiale”⁵⁴. Aceasta ar fi și explicația pentru care majoritatea covârșitoare a populației active (82,7%) se află concentrată în mediul rural, mediului urban revenindu-i un procent de 17,3% (adică 1.823.900 locuitori), în cadrul căruia predomină clasa *instituțiunii publice*⁵⁵. Gradului mare de ocupare a forței de muncă nu îi corespundea și o eficiență a muncii, populația românească fiind întruchiparea unui factor de producție cu un randament scăzut. Indicatorul la nivel macroeconomic care surprinde această realitate este venitul național (VN), care pentru anul 1938 (apogeul dezvoltării economice interbelice) era de 76 dolari SUA/locuitor, mult sub nivelul Marii Britanii (378 dolari SUA/loc), dar devansând Bulgaria și Iugoslavia (ambele cu 68 dolari SUA/loc)⁵⁶.

După această prezentare generică a situației populației României (economic vorbind) devine necesar să prezentăm mecanismele prin care să evidențiem problema șomajului, mai ales a celui intelectual, motiv pentru care întreaga atenție se va îndrepta asupra populației urbane. Ignorăm mediul rural dintr-un motiv bine întemeiat, care pleacă de la ideea că țăranul era preocupat de agricultură și activa

⁵² Între 1922-1926, Partea IX - *Industria* includea și capitolul Asigurările muncitorești, care la rândul său expunea situația Fondului Asigurării de boală și Fondul Asigurării de invaliditate din boală și bătrânețe. Din 1927 Chestiunile muncitorești și sociale devin parte autonomă în cadrul „Anuarului”, care restituiau problema Asigurărilor muncitorești și a Oficiilor Publice de Plasare. Începând cu 1931 autonom se cuantifică șomajul pe profesii, dar fără a se încerca o calculare a ratei acestui fenomen.

⁵³ Capitolul debutează cu o frază a regelui Carol al II-lea: „Suntem un popor de plugari și munca pământului să ne fie cea mai de seamă mândrie”, *Enciclopedia României*, vol. III, București, Imprimeriile Naționale, 1939, p. 39.

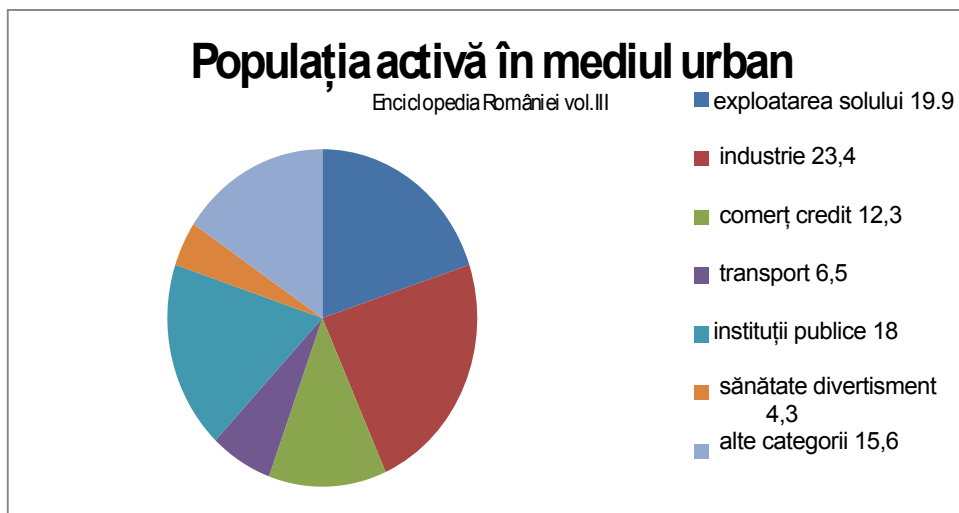
⁵⁴ *Ibidem*, p. 43.

⁵⁵ „Față de satul românesc omogen, tradiționalist și cu un ritm de viață lent, orașul se prezintă activ, uneori trepidant și cu o structură profesională mult diferențiată. Aproape întreaga viață economică, politică și administrativă și socială este concentrată în orașele țării noastre, în raport direct cu mărimea sau importanța populației lor”. *Ibidem*, p. 48.

⁵⁶ B. Murgescu, *op.cit.*, p. 217.

într-un sector economic care nu contribuia la economia românească pe măsura populației integrate în acest tip de activitate, altfel spus productivitatea muncii agricole era foarte mică.

Structura pe profesii a populației active din mediul urban se prezintă astfel:⁵⁷

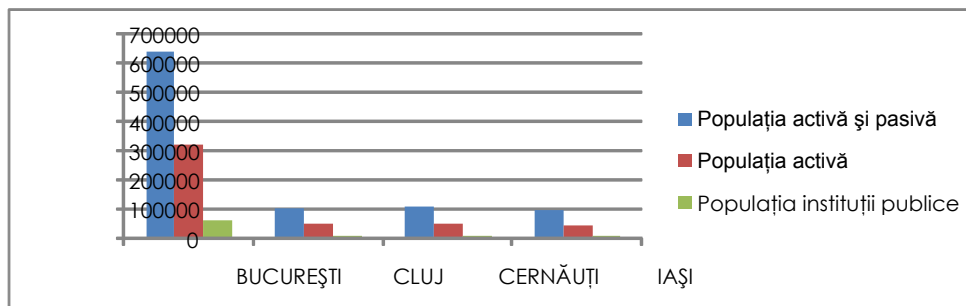
Pe baza acestei diagrame, premisa care se desprinde este aceea că în mediul urban o persoană din 5 avea o carieră birocratică, adică era dependentă de resursele financiare ale statului. Chiar descrierea din punct de vedere profesional a populației României accentuează caracterul birocratic al statului român: „o populație covârșitor agricolă, cu un regim de exploatare primitiv familial, un grad de industrializare modest încă insuficient, un aparat administrativ destul de important”⁵⁸. Unei populații active de 1.771.705 locuitori în mediul urban îi corespundea 327.469 de angajați în instituțiile publice⁵⁹. Un studiu defalcat asupra celor patru orașe universitare românești ne va da o imagine mai clară a angajaților din instituțiile publice. Iată de ce vom realiza un tablou care va prezenta pentru fiecare oraș în parte – București, Cluj, Cernăuți și Iași – ponderea populației din instituțiile publice în totalul populației active, repartizarea acesteia pe grupe de vârstă, nivelul de instrucție și originea etnică, valorificând astfel datele recensământului din 1930, dar dintr-o altă perspectivă.

⁵⁷ *Ibidem*, p.47, utilizând datele culese în cadrul recensământului din 29 decembrie 1930. Vezi și Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României 1930*, vol. V, *Profesiuni*, București, Edit. Institutului Central de Statistică, 1940, p. XXII.

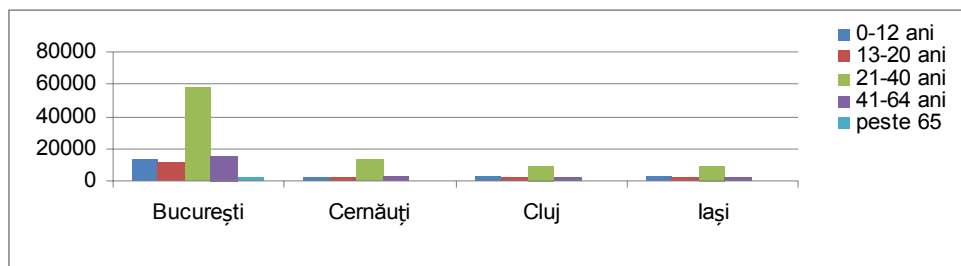
⁵⁸ *Ibidem*, p. 46-47. Populația activă non-agricolă avea o pondere de 21,8% în totalul populației active, în timp ce angajații în instituțiile publice reprezentau 4,6% din totalul populației active.

⁵⁹ S. Manuilă, *op.cit.*, p. 5.

Ponderea populației din instituțiile publice în totalul populației active (valori absolute):

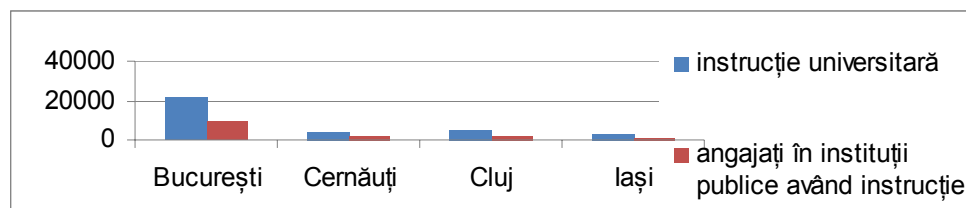

Repartizarea populației pe grupe de vârstă din cadrul populației active și pasive a instituțiilor publice (valori absolute):

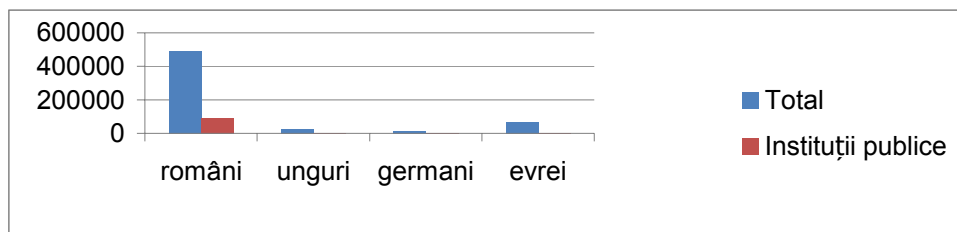
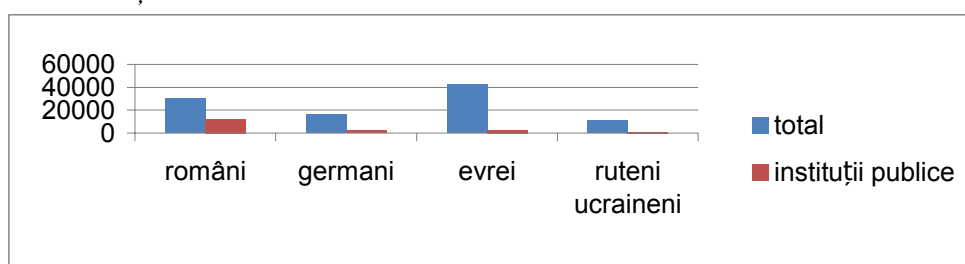
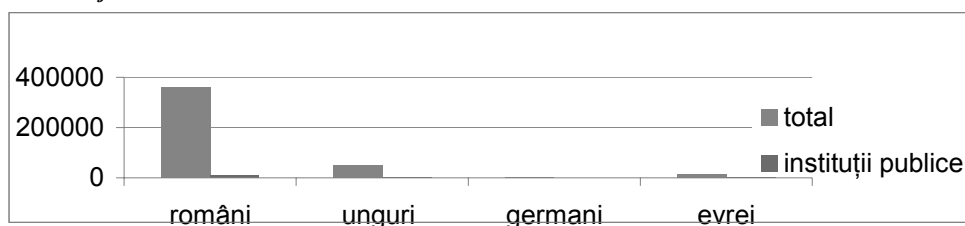
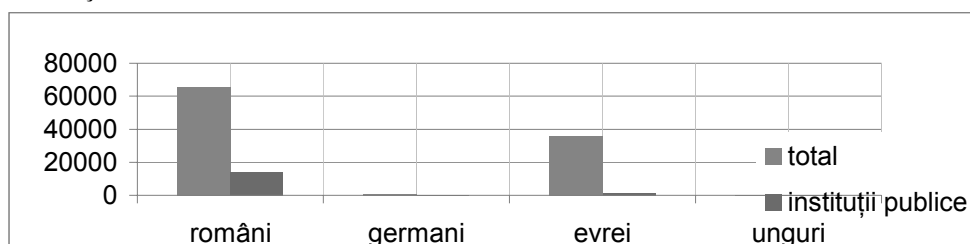

Un barometru ce poate oferi câteva sugestii în tratarea problemei șomajului intelectual în cele patru centre universitare interbelice și care totodată exprimă apetența titraților spre cariere birocratice poate fi și ponderea deținătorilor de titluri universitare și angajați în instituții publice în totalul deținătorilor de titluri universitare din orașele pe care le-am inclus în eșantionul nostru.

Deținătorii de titluri universitare

Sugestivă devine și prezentarea tabloului etnic al populației acestor orașe, cu trimitere evidentă spre câmpul instituțiilor publice, dar încercându-se o raportare la populația de aceeași origine etnică din orașul respectiv:

București*Cernăuți**Cluj**Iași*

Concluziile preliminare care se pot deduce din interpretarea acestor tablouri ar fi următoarele:

1. Aparatul birocratic reprezintă circa 10% din totalul populației fiecărui oraș și circa 20% din totalul populației active
2. Din punctul de vedere al vârstei celor dependenți de sectorul instituțiilor publice, predomină evident categoria 21-40 ani, peste 50%. Ca grupă de

vârstă, ei ar fi *tânăra generație*, care urmărea să creeze o cultură majoră, să obțină independența culturală față de Occident. Acest procent foarte mare exprimă totodată dependența financiară față de resursele statului și vulnerabilitatea în contextul unei crize bugetare a statului, deținând toate ingredientele sociologice de a se radicaliza.

3. Angajații în sectorul public care dețin titluri universitare reprezintă circa 40% din totalul deținătorilor de diplome universitare din orașele selectate.
4. Din punct de vedere etnic, românii sunt suprareprezențați în cadrul instituțiilor publice. Acest proces de *românizare* este elocvent pentru orașul Cernăuți unde unei populații echilibrate etnic îi corespunde o birocrație covârșitor românească.

Categoria celor cuprinși în domeniul instituțiilor publice nu reprezintă întreaga masă a absolvenților de învățământ superior, fiind omiși aici medicii sau farmaciștii, care, la fel ca și avocații sau juriștii, intră în categoria liber-profesioniștilor. Acesta este și motivul pentru care am decis să prezentăm un tablou în cifre absolute pe categorii profesionale în cele patru centre universitare interbelice. Datele prelucrate se regăsesc în *Recensământul general al populațiunii României din 29 decembrie 1930*⁶⁰:

		București		Cernăuți		Cluj		Iasi	
		Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă
		639.040	324.331	112.427	55.795	100.844	50.555	102.872	44.332
Domeniu de activitate	Instituții publice, din care:	101.122	63.773	20.211	14.129	17.073	10.978	16.485	9.850
	1. Justiția și auxiliarii	9.681	5.606	2.028	1.099	1.595	912	1.605	800
	2. Paza și ordinea publică	10.720	6.548	4.677	3.973	1.344	669	1.239	566
	3. Învățământul	10.895	7.325	2.770	1.564	3.935	2.476	3.033	1.746
	4. Administrația publică și instituții de stat	22.595	12.044	1.558	732	1.856	894	1.503	657
	5. Fundații culturale și asociații profesionale	2.054	1.222	297	136	297	156	181	95
	6. Biserica Ortodoxă și Unită	1.673	761	324	169	220	95	510	207

⁶⁰ Sabin Manuilă (ed.), *Recensământul general al populației României din 20 decembrie 1930*, vol. VI, *Profesiuni*, op.cit., 1940.

	București		Cernăuți		Cluj		Iași	
	Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă	Populația totală	Populația activă
	639.040	324.331	112.427	55.795	100.844	50.555	102.872	44.332
<i>Diverse, din care:</i>	133.107	55.673	25.164	8.915	23.015	8.240	26.604	8.950
1. Litere, muzică, arte plastice	5.976	2.720	461	223	1.049	482	441	171
2. Teatru, operă, divertisment, cinematograful	2.789	1.688	234	126	646	388	327	161
3. Sănătate publică	8.282	5.739	1.674	1.091	1.828	1.296	1.528	967
4. Persoane care trăiesc din venituri proprii	58.951	22.667	11.608	3.634	8.149	2.618	9.992	3.056
5. Activități ocazionale și temporare	31.039	14.053	4.298	2.133	3.753	1.755	7.952	3.329

Subdomeniile pe care am ales să le prezentăm detaliat încadrează o mare parte din populația universitară a României. În argumentarea acestei aserțiuni, singura modalitate de a dovedi aceasta este să prezentăm statistica pe grade de instrucție educativă realizată asupra populației Bucureștiului de către Sabin Manuilă⁶¹, având la bază datele recensământului din 1930, deci chiar perioada dinaintea manifestărilor dure ale crizei economice. Dar înainte de a prezenta aceste date se cuvine a creiona un tablou concis dintr-o perspectivă demografică al capitalei României, care atestă procesul de românizare urbană, perceput ca o „fatalitate biologică” grație natalității crescute a populației românești în comparație cu minoritățile naționale⁶².

Bucureștiul a cunoscut o adevărată explozie demografică în primul deceniu interbelic: de la o populație de 341.321 locuitori în 1912, capitala va număra 639.040 în 1930. Sociologii români găsesc explicația acestei creșteri a populației cu 65% în primul rând în „fenomenul de atracție pe care marile centre comerciale și industriale l-au exercitat întotdeauna asupra populației înconjurătoare și, în al doilea rând, prin mărirea, concentrarea și complexitatea din ce în ce mai accentuate a aparatului administrativ”⁶³. Practic, din totalul populației Bucureștiului mai sus menționată, doar 260.904 erau originari, mai mult de jumătate făcând parte din fluxul uman provocat de

⁶¹ Sabin Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României (cu o anexă cuprinzând populația Bucureștiului după datele recensământului general din 29 decembrie 1930)*, București, Edit. Imprimeria Națională, 1937. Pentru tabelul întocmit, vezi cap. *București. Profesiunea locuitorilor după știință de carte și sex*, p. 230-265.

⁶² *Ibidem*, p. 54.

⁶³ *Ibidem*, p. 21-22.

mirajul capitalei⁶⁴. Tendința este vizibilă și în piramida vârstelor orașului București. Cel mai numeros grup, numărând 277.317 de suflete, corespunde limitelor 20-39 ani (43,39% din populația capitalei), urmat de 1-19 ani (217.995, adică 34,12%), pe ultimul loc clasându-se cei cu vârsta peste 40 de ani (143.728 sau 22,49%)⁶⁵. Putem bănuși că în categoria de vârstă 20-39 ani se regăsesc numeroși tineri veniți din provincie în căutarea unei cariere strălucite, care riscau însă să îngroașe rândurile celor ce nu puteau beneficia de statutul social pe care îl râvneau și considerau că îl merită datorită studiilor.

Revenind la structura detaliată pe profesii a populației Bucureștiului, ceea ce avem în vedere este categoria celor angajați în instituții publice, după gradul de instrucție. Pe baza datelor din sursa menționată anterior, am putut încropi următorul tabel, care nu trebuie privit din perspectivă sociologică, ci mai degrabă ca o „sugestie” statistică ce privește subiectul de față:

Populația	Domeniul	Învățământ superior	Alte școli superioare
Justiția			
Totală	9.681	2.665	103
Activă	5.606	2.334	18
Învățământul			
Totală	10.895	2.127	597
Activă	7.325	1.765	498
Administrația și instituțiile de stat			
Totală	22.595	2.586	896
Activă	12.044	2.172	752
Fundații și așezăminte culturale, universități, biblioteci etc.			
Totală	2.054	107	47
Activă	1.222	82	38
Litere, muzică, arte plastice			
Totală	5.976	339	452
Activă	2.720	268	401
Teatru, operă, cinema, divertisment			
Totală	2.789	64	341
Activă	1.688	42	320
Asistență medicală			
Totală	8.282	1.948	59
Activă	5.739	1.727	22

Într-o țară în care populația alfabetizată reprezenta 55,8%⁶⁶, iar în cadrul acesteia cea cu pregătire superioară însuma 1,6% (133.007, care cuprinde atât

⁶⁴ Dintre cei 378.136 locuitori stabiliți în București, cei mai mulți proveneau din Muntenia și Dobrogea (111.684), Transilvania, Banat, Crișana (81.790), Moldova (56.791) și Oltenia (41.195). *Ibidem*, p. 110-111.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 116.

⁶⁶ Procentul se raporta la populația de peste șapte ani, adică din 14.485.914 locuitori 8.213.592 erau alfabetizați.

universitățile, cât și alte școli superioare), existau domenii de activitate economică în care ponderea titrațiilor trecea de 10% din totalul populației active, atingând uneori chiar 41% (vezi tabelul de mai sus, Justiția București).

Imaginea asupra supraproducției universitare se întregeste prin cumularea statisticilor universitare pe anii 1922-1938, un util instrument de lucru dovedindu-se „Anuarul statistic al României”, mai ales cel de pe anii 1928 și cel din 1939-1940. Numărul celor care au absolvit studiile universitare, indiferent de titlul obținut – licență sau doctorat – în intervalul 1922-1938 vorbește de la sine⁶⁷:

<i>Facultatea</i>	Înscriși		Licențiați		Doctori	
1922-1938	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
<i>Litere (București, Cluj, Iași, Cernăuți)</i>	33.949	51.899	5.370	10.831	393	79
<i>Drept (București, Iași, Cluj, Cernăuți, Oradea)</i>	163.154	21.438	12.979	2.612	3.947	169
<i>Științe (București, Iași, Cluj)</i>	37.996	21.413	5.262	4.188	315	80
<i>Medicină (București, Iași, Cluj)</i>	34.905	9.648	□	□	8.508	2.013
<i>Farmacie (București, Iași, Cluj)</i>	8.344	12.166	2.409	3.086	□	□
<i>Politehnică (București, Timișoara)</i>	17.748	498	2.969	24	□	□
<i>Academia de înalte Studii Comerciale (București, Cluj)</i>	24.858	7.206	4.778	1.694	155	12
<i>Arhitectură (București)</i>	1.361	344	□	□	339	47
<i>Agronomie (București, Chișinău, Iași)</i>	6.928	1.776	1.121	185	29	2
<i>Medicină veterinară</i>	5.181	699	□	□	1.052	57
Total facultăți	334.424	127.087	34.888	22.620	14.738	2.459
Total facultăți și sexe	461.511		57.508		17.197	

Șomajul intelectual – de la subiect de presă la preocupare statistică

Criza economică a afectat puternic economia românească, dar rata șomajului rămânea încă un indice care nu era folosit pentru a surprinde amploarea acestui fenomen. În schimb, problema este semnalată din abundență în presa vremii, primul care trage un semnal de alarmă fiind Mihail Sebastian. Redactor la ziarul „Cuvântul”, Sebastian își manifestă preocuparea pentru tribulațiile tinerei generații. În articolul *Niște șomeuri care vor avea de lucru*⁶⁸, Sebastian evocă greva generală de la Universitatea din Paris, grevă a studențimii provocată de economiile bugetare făcute de către statul francez care se traduceau în fapt în reducerea unor posturi și funcțiuni

⁶⁷ O analiză cantitativă asemănătoare întâlnim și la Anastase Hâciu, care urmărește să evidențieze ponderea tot mai mare a evreilor în sistemul de învățământ românesc, ceea ce ar impune în opinia sa excluderea sau limitarea accesului evreilor la educație. Capitolul dedicat acestei probleme poartă un titlu sugestiv: *Invazia în viața biologică și spirituală*. Vezi Anastasie N. Hâciu, *Evreii în Țările Românești*, București, Tiparul Cartea Românească, 1943, p. 377-381.

⁶⁸ Mihail Sebastian, *Niște șomeuri care vor avea de lucru*, „Cuvântul”, IX, nr. 2864, 14 aprilie 1933, p. 1.

publice. „Nici statul francez, opulent și gospodar cum îl știm, nu-și mai poate hrăni noile contingente de tineri intelectuali.”⁶⁹ Acest fenomen al șomajului intelectual, care este răspândit în toate țările europene, „la noi în proporții nebănuite de mizerie”, are caracterul unei maladii sociale doar în Franța, „statul clasic al burgheziei”, unde tânărul burghez era educat să parvină. „A parveni este un termen peiorativ numai la noi, unde orice s-ar spune, gustul aventurii și al libertății este mai ascuțit. În mentalitatea franceză însă, a parveni este un fapt onorabil, care se plătește ce e drept cu multă tenacitate și cu un desăvârșit respect al valorilor de muncă, ierarhie, modestie.” Această reformă, „care lasă în nesiguranță câteva generații de tineri studenți, este un germen de disoluție burgheză, mult mai grav decât aparențele faptului, la urma urmelor anodin.” Anticipând parcă radicalizarea tineretului european, Sebastian își încheie articolul pe un ton sentențios: „Sunt foarte multe șanse ca societatea de astăzi să moară tocmai prin seriile întregi de proletari intelectuali, pe care îi aruncă dincolo de marginile ei, cu o neglijență ce seamănă grozav a sinucidere. Și atunci șomeurii ăștia vor avea de lucru.”⁷⁰

Sebastian semnalează existența unei astfel de probleme și în societatea noastră, primul articol dedicat fiind intitulat sugestiv *300 de licențiați*⁷¹, referindu-se la cei 300 de absolvenți ai facultății de drept din București care reprezintă „300 de candidați la șomaj.” „Ce vor face acești tineri, pe care în fiecare an universitățile noastre îi aruncă pe stradă cu o hârtie oficială în buzunar și cu o inaptitudine totală în fața unei societăți sărace, în care toate locurile sunt ocupate și toate drumurile închise?”⁷²

Polemica este reluată în *Șomajul intelectual*⁷³, care relevă și accente cel puțin anticapitaliste, dacă nu chiar socialiste la tânărul Sebastian. „Pretutindenii mașina de stat și angrenajul social se dovedesc insuficiente și incapabile să cuprindă în cadrul lor generațiile noi, pe care le refuză, pentru care nu mai găsesc întrebuințare și cărora nu le mai poate da condiții normale de existență, muncă și creație. [...] O societate care nu mai are ce face cu tinerii ei este o societate virtual căzută. Acesta e cel mai sigur simptom de înțepenie și de moarte. Fenomenul aparține întregului eșafodaj social burghez [...]”⁷⁴ Pentru statele occidentale problema șomajului intelectual depinde de incapacitatea acelor economii de a absorbi, de a oferi deșeuuri în muncă. În schimb, pentru cazul României acest simptom este o dovadă a inflației universitare, își regăsește cauza în „exagerata invazie de diplome și diplomați pe care învățământul nostru superior o întreține și o încurajează an cu an”, „un sistem de învățământ care trăiește în vid și produce în vid.” Opunându-se soluției alese de către guvern de a limita

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Mihail Sebastian, *300 de licențiați*, „Cuvântul”, IX, nr. 2952, 15 iulie 1933 p. 1.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Mihail Sebastian, *Șomajul intelectual*, „Cuvântul”, IX, nr. 2978, 10 august 2011, p. 1.

⁷⁴ *Ibidem*.

numărul studenților⁷⁵ (pentru că vede în această politică o îngrădire cu „sârmă ghimpată” a Universității⁷⁶), Sebastian se raliază ideii de educație dirijată, „căci nu e suficient să trănțești ușa universității în nasul unor întregi generații de tineri, ci trebuie să mai știi ce faci cu acești tineri, pe care i-ai lăsat în stradă. Îi trimiteți spre sinucidere sau spre revoluție? Spre una sau spre alta în orice caz, dacă nu le găsești o întrebuintare.”⁷⁷ Acestei dezbateri se alătură și Petre Chiricuță care surprinde, pe lângă dependența financiară de stat a tinerilor titrați, și un paradox: „*să fim noi singura țară pe lume cu un popor de crâncen analfabetism moral-cultural social și totuși... să suferim de... șomaj intelectual*” (subl.a.-D.S.)⁷⁸. Mircea Eliade atacă frontal problema șomajului intelectual și se solidarizează cu cei „cel puțin șase mii de tineri muritori de foame, șase mii de creiere și suflete de elită”, care nu mai vor să riște „ratarea definitivă sau tuberculoza pentru un simplu cuvânt mare, pentru *bărbăție*, pentru *răbdare*. Nu mai riscă, pentru că văd pe alții ocupând două, trei catedre, văd oameni învățați până la sfidare prin proptele politice, văd ce vede toată lumea.”⁷⁹

Preocupărilor cu caracter jurnalistic în privința șomajului intelectual le răspunde Constantin Kirițescu, încă în martie 1933 susținând o conferință pentru *Casele Naționale*, al cărei text va fi publicat în paginile revistei „Viața românească” în aprilie 1933. Șomajul intelectual se prezintă – în opinia lui Kirițescu – „sub forma lipsei de ocupație a muncitorilor intelectuali, fie că sunt profesioniști liberi, fie că sunt aspiranți la cariere retribuite de stat sau de instituții private”, deoarece „*marfa produsă de munca intelectuală nu se mai poate desface pe o piață, care este saturată de ea*”⁸⁰ (subl.a.-D.S.). Cauzele⁸¹ pe care le găsește acestui fenomen nu diferă esențial de cele prezentate de către tinerii de la „Cuvântul”, dar trebuie accentuată una dintre ele: tendința tinerilor titrați de a rămâne în marile centre, mai ales în București, tendință vizibilă în tabelul prezentat mai sus cu referire la originea populației Bucureștiului. Această repartitie geografică defectuoasă a titraților face ca, spre exemplu, „orașele mari să aibă un medic la 500 locuitori (Cernăuți), la 750 (Galați, Arad), la 1.000 (Craiova, Iași), la 3.000 (București) locuitori, pe când la țară este unul la 5.000-10.000 și chiar mai mult”⁸². Lipsa de empatie cu aspirațiile intelectualului „ieșit proaspăt din Universitate, [care] preferă să-și plimbe pașii

⁷⁵ Sebastian reamintește și de măsura de reintroducere a bacalaureatului în 1925, tot ca formă de limitare a numărului studenților, și de practica anilor pregătitori sau a examenelor de admitere, care și-au dovedit inutilitatea, nereușind să stopeze procesul de creștere a populației universitare.

⁷⁶ Mihail Sebastian, *Sârmă ghimpată în jurul Universității*, „Cuvântul”, IX, nr. 2982, 14 august 1933, p. 1.

⁷⁷ Mihail Sebastian, *Șomajul intelectual*, loc. cit.

⁷⁸ Petre Chiricuță, *Șomaj – intelectual?*, „Cuvântul”, IX, nr. 2984, 16 august 1933, p. 11.

⁷⁹ Mircea Eliade, *Congresul licențiaților*, „Cuvântul”, IX, nr. 2993, 25 august 1933, p. 1.

⁸⁰ Constantin Kirițescu, *Șomajul intelectual* (extras din „Viața românească”, aprilie 1933), București, 1933, p. 6.

⁸¹ Criza economică, nivelul scăzut de civilizație al românilor, dezechilibrul între necesitățile societății și lipsa de orientare în specializările intelectuale. *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 15.

melancolici și privirile de rezvrătit pe asfaltul Căii Victoriei, etalându-și ca o amenințare titlul de șomer intelectual” este peremptorie. Soluția propusă? „*Înapoi la sate!* Trebuie să fie unul din cuvintele de ordine ale celor pe care-i preocupă anumite discordanțe ale vieții noastre sociale”⁸³, statului revenindu-i rolul de a contabiliza și de a redistribui forța de muncă acolo unde este nevoie și chiar de a reeduca pe cei care și-au greșit cariera⁸⁴.

În 1936 Constantin Kirițescu, ce vede în șomajul intelectual „unul din aspectele foarte neliniștitoare ale șomajului economic general”⁸⁵, propune un nou concept educativ, de sorginte economică: *educația dirijată*⁸⁶. Motivul principal pentru care a devenit promotorul unei astfel de viziuni pleacă de la premisa că în spațiul românesc „cei ce urmează învățământul superior și special o fac în scopuri lucrative.” „Cu alte cuvinte, învățământul superior este urmat de tineretul nostru cu intenția de a-i servi la pregătirea unei cariere. Primejdia degenerării Universității într-o școală profesională superioară este reală și desigur că trebuie evitată cu îngrijire”⁸⁷. Bazându-se pe statistici Kirițescu observă, spre exemplu, „că 45,2%⁸⁸ din totalul studenților Universității din București urmează Facultatea de Drept” și că, în general, „putem enunța că jumătate din numărul studenților înscriși ajung să termine Universitatea luându-și o diplomă; restul rămân cu studiile neterminate”⁸⁹, cauzele pentru care cei din a doua categorie nu ajung să își finalizeze studiile fiind multiple, cum ar fi schimbarea opțiunii de pregătire universitară, renunțarea la una dintre specializările urmate, *peregrinatio academica* sau pauperitatea.

Sporul populației universitare în România Mare interbelică, raportat la perioada antebelică, prezintă un procent de 372,52%, sugestiv fiind tabloul pe care îl realizează Kirițescu pe universități, pe care am ales să îl prezentăm în forma sa originală⁹⁰:

⁸³ *Ibidem*, p. 20.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁸⁵ Constantin Kirițescu, *Problema „educației dirijate” (în legătură cu suprapopulația universitară și șomajul intelectual)*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, XIV, 1936, tom II, p. 848.

⁸⁶ Termenul este împrumutat de la Walter Kotsching, care a analizat fenomenul suprapopulației universitare și al șomajului intelectual, iar în calitate sa de secretar general al asociației *L'Entr'aide Universitaire Internationale* a organizat în decembrie 1935 la Belgrad o *Conferință a țărilor din Europa de Sud-Est pentru studiul suprapopulației universitare și al șomajului tinerimii intelectuale*.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 849.

⁸⁸ Calcularea procentului a pornit de la centralizarea numărului total al studenților la nivel național, numărul fiind divizat cu patru, pentru a se obține estimativ numărul studenților dintr-un an de curs. Raportat la acest ultim număr a fost calculată ponderea absolvenților diplomați. Astfel, în anul universitar 1923-1924 din 19.923 studenți înscriși circa 4756 erau în ultimul an de studiu, dintre aceștia obținând diploma 2338, adică 50%. În 1925-1926 din 23.562 înscriși (adică 5890 pe an de studiu) au obținut diploma 2799 (47%), iar în 1929-1930 din 32.045 studenți înscriși (adică 8011 pe an de studiu) au obținut diploma 3836 (47%). *Ibidem*, p. 876.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, tabloul LVIII, p. 888.

	1913-1914	1923-1924	%	1933-1934	%
Universitatea București	3.420	11.324	231,10	18.327	582,08
Universitatea Iași	819	4.650	468,21	6.175	654,87
Universitatea Cluj	2.119	2.211	4,33	4.665	120,15
Universitatea Cernăuți	1.119	838	32,34	3.124	179,18

Populația universitară numeroasă, României revenindu-i un student la 505 locuitori conform statisticilor pentru anul 1934, nu reprezintă doar un element de îngrijorare, ci, totodată, un prilej de reactualizare a teoriei maioresciene a formelor fără fond: „Fetișismul diplomei caracterizează în special țările tinere, care au copiat de la țările mai vechi mai mult formalismul instituțiilor lor școlare decât fondul și seriozitatea organizației lor.”⁹¹ În subsidiar cauza acestui fenomen se poate regăsi și în dorința de progres individual. Dar cauza principală se regăsește în supradimensionarea învățământului secundar teoretic (liceal) după 1918, care, nepregătind specialiști, ci asigurând doar un bagaj de cultură generală, nu putea fi văzut decât ca un preludiu al studiilor universitare. Raportul dintre învățământul liceal și învățământul profesional⁹², „care nu conduce la Universitate, ci formează producători de avuții”, înclină evident balanța în favoarea primului tip:

Anii	Învățământ liceal			Învățământ profesional		
	Școli	Elevi	Profesori	Școli	Elevi	Profesori
1924-25	363	111.280	4.007	297	35.945	2.763
1926-27	366	117.803	5.284	384	49.711	3.717
1928-29	350	99.351	4.620	454	53.445	3.989
1932-33	233	77.367	3.487	377	41.461	3.249
1934-35	234	80.469	3.607	399	42.158	3.713

Practic, rata de promovare a bacalaureatului (reintrodus începând cu 1925 chiar ca o formă de limitare a accesului la studiile universitare) reprezintă numărul celor care se înscriu la facultate. Suprapopularea mediului universitar, care nu putea să facă față noilor cerințe logistice pe care le implica fluxul trepidant de studenți, putea fi limitată doar prin introducerea examenului de admitere, formulă care era întrebuițată deja de către facultățile de medicină, metodă selectivă prin care, pe lângă limitarea numărului de studenți, se obțineau și o creștere a calității corpului studentesc din punct de vedere științific și implicit o ameliorare a nivelului de studii universitare.

Încă din 1929 Florin Ștefănescu-Goangă, profesor al Universității din Cluj, anticipând ideea de educație dirijată, publica broșura *Selecțiunea capacităților și*

⁹¹ *Ibidem*, p. 891.

⁹² *Ibidem*, tabloul LXI, p. 894.

*orientarea profesională*⁹³, în care milita pentru îndrumarea elevilor spre anumite profesii chiar din perioada învățământului secundar. Ca metodă de admitere în învățământul superior, profesorul clujean propunea testele de inteligență, după modelul american, în care nivelul minim de IQ acceptat trebuia să fie de 115. În acest proces al orientării profesionale, un rol aparte revine și prospectării pieței muncii, pentru a se stabili domeniile în care este nevoie de specialiști: „Naționalizarea vieții noastre economice o putem realiza cu mult mai ușor prin naționalizarea capitalului uman, decât prin naționalizarea capitalului financiar, fiindcă stă în puterea noastră a pregătiți, în condițiunile cele mai bune, tehnicieni români, în toate activitățile economice și tot în puterea noastră să-i îndrumăm și să-i plasăm în profesiunile pentru care sunt bine pregătiți.”⁹⁴ Orientarea profesională, după criterii științifice, ar fi deci răspunsul la dezechilibrele ce se iveau între educație și societate.

La 7 martie 1937 Institutul de Statistică al Ministerului de Interne întreprinde un recensământ al șomerilor intelectuali, semn că această problemă se individualizase, probabil mai ales campaniilor de presă, unele deloc favorabile statului român⁹⁵. Motivul realizării acestui datorită recensământ era implementarea cât mai eficientă a noii legi a muncii naționale, ca și a legii pentru organizarea muncii de interes obștesc, ultima promulgată la 24 martie 1937. Dacă prima lege cu privire la protecția muncii naționale era mai degrabă o formulă de introducere în câmpul economic a principiului *numerus clausus*⁹⁶, mai interesantă în contextul noului tablou al mișcărilor politice din România anului 1937 devine cea de a doua lege: munca în interesul comunității.

Motivațiile legiuitorului sunt enunțate încă din debutul textului noii legi: „Pentru dezvoltarea sentimentului de solidaritate între diferitele straturi sociale, pentru prețuirea muncii manuale și pentru completarea educației tineretului printr-o muncă temeinică și bine rânduită în lucrări folositoare țării, tinerii chemați la pregătirea premilitară vor fi obligați să execute și lucrări de folos obștesc”, urmând ca „chemarea tinerilor să se facă pe baza tabelelor pregătitoare de recensământ și potrivit dispozițiilor prevăzute în legea pentru pregătirea premilitară din 11 mai 1934”⁹⁷. Tinerii care se încadrau în categoria șomerilor intelectuali, pe baza noii legi, aveau o misiune de culturalizare, textul legii fiind explicit în această privință: „Tinerii vor fi repartizați la munci potrivit aptitudinilor, dezvoltării fizice și pe cât se poate pregătirii și studiilor lor. Astfel tinerii cu pregătire specială în domeniul muncii, sănătății și

⁹³ Florin Ștefănescu-Goangă, *Selecțiunea capacităților și orientarea profesională*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1929.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 61.

⁹⁵ Vezi spre exemplu Ion Călugăru, *O studentă s-a sinucis*, „Cuvântul”, IX, nr.2863, 13 aprilie 1933, p.1. „Sinuciderile de intelectuali tineri, supersensibili sunt atât de frecvente încât de la cronică scandaloasă au fost trecute la știrile zilei: bursa devizelor, alături de bursa sinuciderilor.” Caracterizarea tinerei care a „demisionat din viață” este una cinică, ce acuză vanitatea celor care cred că „învățătura procură bucurie; își închipuiau că știința îți acordă un drept necontestat la voioșie și inteligență, la plăcere.”

⁹⁶ Vezi „Curentul”, X, nr. 3271 din 11 martie 1937, p. 12, *Procentul de străini și de minoritari în domeniul muncii românești (ce conține proiectul de lege al muncii naționale)*.

⁹⁷ Vezi *Legea pentru organizarea muncii de folos obștesc*, art. 1, 4, „Monitorul Oficial” nr. 69 din 24 martie 1937, p. 58.

culturii în general vor putea fi repartizați la campaniile de muncă ale Fundației Culturale Regale *Principele Carol*, ori ca delegați la căminele culturale”⁹⁸. Capitolul V – *Sancțiuni* al legii evidențiază și un alt aspect, la fel de important: lupta statului împotriva mișcării legionare, aceasta fiind o măsură administrativă a statului de a utiliza capitalul uman care, în contextul șomajului, se înscrieseră în taberele de muncă organizate de partidul Totul pentru Țară⁹⁹. Importanța propagandistică acordată acestor tabere de muncă, strâns legate de ascensiunea Străzii Țării, evidențiază pătrunderea și acceptarea de către elita politică românească a metodelor nazismului german sau a fascismului italian de educare a tineretului¹⁰⁰.

Rezultatul recensământului invocat scotea la iveală existența a 6.197 șomeri intelectuali¹⁰¹, un număr deloc mare raportat la nivelul populației României, dar care, calculat la aproximativ 75.000 de absolvenți de studii superioare în perioada interbelică, ar indica o rată a șomajului parțial (cel care se calculează raportat la o anumită categorie de forță de muncă) ce se apropie de 10%. Mai mult, nu trebuie uitat totuși că statistica se referă la anul 1937, 4 ani de la sfârșitul crizei economice și în anul care preceda recordul dezvoltării socio-economice a României interbelice. Dar modul în care sunt realizate aceste statistici, care nu precizează pregătirea superioară a recenzaților, fostul loc de muncă și tipul de șomaj în care se află, spune multe despre lipsa de seriozitate în întocmirea unui astfel de demers care ar fi trebuit să plece de la motivații sociologice¹⁰². Ca să exemplificăm aceste neajunsuri, descriem pe scurt

⁹⁸ *Ibidem*, art. 14, p. 59.

⁹⁹ Art.26: „Se interzice organizarea sau încercarea de a organiza concentrări de locuitori de orice vârstă pentru executarea de lucrări sau centre sub orice formă ar fi ele, fără autorizația prevăzută la art.7, de către persoane particulare, asociațiuni sau grupări politice sau altfel de organizațiuni împotriva prevederilor legii de față”, *ibidem*, p. 60.

¹⁰⁰ Trebuie reamintit că încă din 1935, pe lângă Ministerul Educației Naționale, funcționa Oficiul de Educație a Tineretului Român, iar ministrul Muncii din 1937 (momentul promulgării legii muncii de folos obște), Ion Nistor, s-a implicat personal în asigurare succesului acestei inițiative.

¹⁰¹ „Se vorbește mult în ultimul timp despre muncă, despre producție, despre lipsa de posibilități de plasare a foarte mulți oameni care ar dori să muncească, adică șomerii. Se părea că numărul acestora este neînchipuit de mare, mai ales a celor intelectuali. Și, într-adevăr, guvernul a venit cu legea muncii naționale care tinde să dea posibilități de muncă naționalilor, de a căror colaborare se simțea nevoia. În scopul punerii în aplicare a acestei legi în mod cât mai eficace, s-a făcut acum câteva săptămâni un recensământ al intelectualilor lipsiți de ocupație. Rezultatele nu sunt de natură să neliniștească prea mult. Datele statistice ne confirmă aceasta. În total în România sunt 6.197 șomeri intelectuali. Din care la orașe : 3701 ; la sate : 2496. Capitala nu are decât 800 șomeri intelectuali. În Bucovina situația stă în felul următor: județul Câmpulung – 22, Cernăuți – 22, Rădăuți – 37, Storojineț – 27, Suceava – 25. Din aceste cifre rezultă că șomajul intelectual nu are proporțiile din alte țări și trebuie să recunoaștem că au contribuit la acest îmbucurător rezultat toate măsurile luate de guvern pentru plasarea intelectualilor.” „*Căți șomeri intelectuali avem?*”, „Glasul Bucovinei”, XX, nr. 5041, 4 aprilie 1937, p. 1.

¹⁰² În ciuda acestor neajunsuri, este totuși posibil ca recensământul să fi fost realizat pe baza unor statistici ale șomerilor intelectuali întocmite de către prefecturile fiecărui județ încă din septembrie 1936. Astfel, pentru județul Cluj, documentele de arhivă identifică 143 de șomeri intelectuali. Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Prefectura, cutia 73, dosar nr. 790/1936, f. 32-41. Unele tabele sunt întocmite simplist, în timp ce altele prezintă școala absolvită de către persoana în cauză și momentul intrării în șomaj a celui recenzat.

modul în care urma să se desfășoare colectarea datelor sociologice de pe teren în ceea ce avea să fie prima cercetare de acest gen din Europa: Institutul Central de Statistică distribuia către toate primăriile din țară formularele-chestionar pe care fiecare persoană care se considera șomer-intelectual era invitată să îl ridice, să îl completeze și apoi să îl redepună în data de 7 martie 1937 către autoritățile locale care la rândul lor trebuiau să le trimită la București. Evident că nu e aici vreo metodă științifică de colectare a datelor: ce putea să îi determine pe cei care erau șomeri-intelectuali să completeze formularul și ce putea să îi împiedice pe cei care nu erau șomeri-intelectuali¹⁰³ să participe la această cercetare statistică?¹⁰⁴ Ceea ce constată mulți analiști ai perioadei nu este faptul că șomajul intelectual era o problemă centrală a societății românești, ci, că, indiferent de numărul șomerilor intelectuali, un simptom este cert: deprecierea muncii intelectuale: „De cele mai multe ori o diplomă, chiar atunci când aduce un folos material, nu satisface în totul munca depusă în studiile universitare. Din această pricină, în sufletele profesioniștilor liberi încolțește neîncrederea, desnădejdea, picură veninul unei renunțări precoce la satisfacțiile morale și intelectuale. Din ce în ce mai puține triumfuri, din ce în ce mai puține cariere strălucitoare, o nivelare unanimă care duce la afirmarea unor simple și meschine obișnuințe. Ratare precoce. Rutină. [...] poate ar fi fost necesar ca șomeurii intelectuali să fie întrebați ce cred despre situația lor și cum o văd ei rezolvată? Am avea prilejul și al unui inventar moral, nu numai numeric.”¹⁰⁵

Concluzii

Fenomenul șomajului intelectual nu poate fi defalcăt; avem de a face cu un simptom care se înscrie în procesele socio-politice mai ample pe care societatea românească le traversează în cel de al doilea deceniu interbelic. După o perioadă în care parlamentarismul reușește să ascundă tacit blocajele modernizării rapide din intervalul 1918-1921, perioadă de ample reforme socio-economice, în urma cărora țăraniile dobândesc cetățenia deplină, după 1930, și în contextul politicii guvernării peste partide a lui Carol al II-lea, societatea românească se radicalizează. Este mai mult decât evident că tinerii intelectuali, apolitici într-o primă fază, nu puteau să se mulțumească pentru prea mult timp doar cu statutul de observatori. Dimpotrivă,

¹⁰³ Vezi Pamfil Șeicaru, *Surprizele statisticii șomeurilor intelectuali*, „Curentul”, X, nr. 3271, 11 martie 1937, p. 12. În cunoscutu-i stil de pamfletar, Șeicaru condamnă intelectualismul tinerei generații, considerând aceasta o vocație, care nu se întrepătrunde cu ideea de muncă socială: „Nu locuri de funcționari, ci brațe muncitoare, căci dacă au cumva aspirații intelectuale nimeni nu-i împiedică să-și satisfacă pasiunea de carte, și nu-i o rușine să muncești, este o rușine să trăiești parazitar, să fii candidat la utilizări catilinare. Mi-a fost dat să mai văd și o foarte interesantă categorie de șomeuri intelectuali: fete cu două-trei clase profesionale disperate că nu află un loc de funcționară. De altfel ar trebui stabilită și o proporție a numărului de femei ce pot fi utilizate în birouri, altfel riscăm să se elimine toți bărbații.”

¹⁰⁴ *Cum se va face recensământul șomeurilor intelectuali*, „Curentul”, X, nr. 3265, 5 martie 1937, p. 12.

¹⁰⁵ *Recensământ*, „Curentul”, X, nr. 3267, 7 martie 1937, p. 1.

problemele tinerei generații – printre care și imposibilitatea de a dobândi statutul social pe care considerau că educația superioară trebuia să i-l ofere – vor deveni parte a agendei publice. Este momentul în care mișcarea legionară, inițial pornită ca o alternativă civică la rezolvarea problemelor structurale ale României, se decide să se angajeze în lupta pentru dobândirea puterii. Istoricul Armin Heinen afirma că „la vârf, Garda a fost o mișcare a păturii de mijloc cu instruire universitară”, până aici nedeosebindu-se de ceilalți competitori politici. „Deosebirea esențială – accentuează autorul – nu a fost condiționată de compoziția profesională diferită, ci de specificul vârstei. [...] Codreanu abia împlinise 38 de ani când Carol al II-lea și-a inaugurat dictatura regală.”¹⁰⁶ Este mai mult decât evident că printre acei tineri îi regăsim și pe studenți, în rândul cărora mișcarea legionară se bucura de un sprijin consistent, „adică acolo unde interesul pentru politică, *dispozițiile sociale* și psihice facilitau o mobilizare”¹⁰⁷ (s.n.). Iar printre acele dispoziții sociale care îi îndreptau spre politică se numără fără îndoială și șomajul intelectual.

Nu trebuie, în ciuda acestei evidențe, să cădem pradă tentației de a stabili o relație de cauzalitate între nemulțumirile studențimii și succesul mișcării legionare. Cheia de interpretare – pe lângă faptul că ar fi prea schematică – ar ignora într-o manieră tendențioasă anumiți factori, interni și externi deopotrivă, ce concură la succesul ideii de dictatură și, apoi, de totalitarism în Europa. La fel cum la modă este acum să interpretăm mișcarea legionară doar ca expresia unică, desăvârșită și implacabilă a antisemitismului românesc. Tot istoricul german Armin Heinen aduce o altă abordare asupra acestei probleme, care a rămas, poate fără temei, neexploată de către foarte mulți istorici români. Alegerile din noiembrie 1937, pe lângă succesul de masă al partidului Totul pentru Țară, care reușește să întrunească puțin peste 15% din sufragiile exprimate, aduce în prim-plan și un alt partid extremist, Partidul Național-Creștin al lui Octavian Goga și Alexandru Vaida-Voevod. Analiza demografică a electorilor acestor partide relevă câteva elemente noi: în general voturile obținute de către legionari proveneau din orașele industriale și din zonele rurale silvice, adică din zone oarecum bogate, spre deosebire de Partidul Național-Creștin, care adunase voturile din nord-estul țării, zonă locuită de mulți evrei, săracă din punct de vedere economic și cu un scăzut grad de instrucție, în care antisemitismul mai avea încă priză la public. Vocea unui contemporan este elocventă, chiar dacă poate fi acuzată de subiectivism: „Județele cu mulți evrei și unde românii sunt antisemiți au votat cu Partidul Național-Creștin. Totul pentru Țară a fost puternic în județe românești, unde nemulțumirea era de alt soi. Totul pentru Țară este un partid de protestare împotriva politicianismului”, care strângea voturile răzvrătiților „din regiunile industriale, agricole bogate și poate mai puțin din cele sărace”¹⁰⁸; altfel spus, mișcarea legionară cunoaște un succes notabil în

¹⁰⁶ Armin Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*, ediția a doua, București, Edit. Humanitas, 2007, p. 366.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 367.

¹⁰⁸ C. Enescu, *apud* A. Heinen, *op. cit.*, p. 387.

regiunile în care efectele modernizării aveau un caracter disolutiv, votul acordat legionarilor găsindu-și resortul și într-o rezistență împotriva transformărilor sociale.

Bineînțeles, vorbim de un punct de vedere, care își are și carențele sale; reținem doar că mai ales în mediul rural, dar nu numai, într-o țară semianalfabetă electorii erau o simplă masă de manevră. Oricum, ideea că mișcarea legionară se bucura de simpatia unui public urban universitar rămâne în picioare. Șomajul *in genere* este privit ca o experiență individuală umilitoare, experiență care înseamnă și retragerea din viața comunității, privarea de dreptul la o viață socială. Șomerii pot găsi mai multe variante de plasare a cauzei inactivității lor, care depinde de structura individuală, de educație, de mentalitatea societății. Spre exemplu, în SUA șomerii și-au asumat individual această problemă încercând să îi găsească o rezolvare, în total acord cu educația și tipul de liberalism economic promovat peste Ocean. De aceea societatea americană nu s-a radicalizat¹⁰⁹. Și chiar dacă rata șomajului a atins cote imense în timpul marii crize economice, nu înseamnă că șomajul este o variabilă analitică disociabilă de restul factorilor socio-economici, independentă și autosuficientă. A considera totalitarismul un efect pur al crizei economice nu reprezintă decât o formă directă de a transforma șomajul – dintr-un fenomen consubstanțial economiei de piață – în amenințarea ultimă a ordinii sociale¹¹⁰. Pentru cazul german, încercarea de a explica succesul nazismului prin rata ridicată a șomajului s-a dovedit o eroare ecologică provenită dintr-o interpretare tendențioasă a statisticilor, și așa destul de sărace.

Ce mai putem să spunem de cazul românesc, în care analizele sociologice asupra electoratului românesc lipsesc? Premisa aleasă de noi privește o problemă mai puțin amplă, dar se referă la acea minoritate care a început să dea tonul mișcării legionare, cea care, de fapt, conta și care încerca să găsească soluții pentru rezolvarea problemelor socio-economice ale tineretului educat ce aspira să se pună în slujba statului. Printre aceste soluții se regăseau și acele cereri de *numerus clausus*, de altfel un răspuns la modă în acea perioadă¹¹¹. Radicalismul românesc implica și un naționalism economic, întâlnit la numeroși gânditori economici, poate

¹⁰⁹ Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, *Unemployment, Class Consciousness and Radical Politics: What Didn't Happen in the Thirties*, „The Journal of Politics”, vol. 39, 1977, nr. 2, p. 291-323.

¹¹⁰ Emmanuel Pierru, *La tentation nazie des chomeurs dans l'Allemagne de Weimar. Une evidence historique infondée? Un bilan des recherches récentes*, „Politix”, vol. 15, 2002, nr. 60, p. 196. Autorul, realizând o analiză din unghi istoriografic a problemei șomajului în Germania interbelică, acuză viziunea extremistă asupra acestui fenomen care face din acești șomeri deșrădăcinați (*rootless unemployed*) fermentii cei mai activi ai național-socialismului, când de fapt șomajul reprezintă – nici mai mult, nici mai puțin – un factor sigur, dar nu suficient pentru contaminarea revoluționară.

¹¹¹ Pentru zona central-europeană ne referim la cazul Ungariei care în 1920 introducea legea *numerus clausus*, votată la Budapesta la 21 septembrie 1920, prin care se stabilea o distincție între cetățenii maghiari după rasă și naționalitate, limitând numărul studenților la proporția grupului lor etnic respectiv în populația generală a țării. Vezi Viktor Karady, István Kemény, *Antisemitisme universitaire et concurrence de classe. La loi du numerus clausus en Hongrie entre les deux guerres*, „Actes de la recherche en sciences sociales”, vol. 34, septembre 1980, p. 67-96.

cel mai potrivit exemplu fiind cel al corporatismului promovat de Mihail Manoilescu.

Textul de față încearcă o reabordare a naționalismului românesc, dar de pe alte poziții. Poate că a trecut momentul să privim acest fenomen ca pe unul irațional, cvasireligios, în care singurul rost ar fi doar acela de a demonta mituri istoriografice. Educația românească relevă capcanele oricărui sistem care se hrănește cu iluzii. O astfel de iluzie a fost și meritocrația care, într-o societate lipsită de mecanismele fine de implementare a acestora și de atingere a unor finalități constructive, s-a transformat în *românocrație*. Cât timp a fost o opțiune, meritocrația a reușit să creeze o generație care și-a asumat pariul occidentalizării societății românești. Transformarea ei în ideologie a scos la iveală nu numai carențele educației românești, dar și limitele modernizării României. Îndrăznesc să afirm că o sondare a laboratorului educației, dar pornind de la analize cantitative, cumva sociologice, ajută nu numai la depistarea mobilurilor naționalismului, dar și la creionarea peisajului care a contribuit la crearea unei culturi de masă *naționaliste*. Șomajul intelectual cred că reprezintă o astfel de variantă care surprinde rațional, logic, economic chiar, îmbrățișarea naționalismului extremist de către tânăra generație. Nu neapărat idealurile nobile ale românismului, ci chiar obsesia supraviețuirii cotidiene – așa ne arată însemnările zilnice ale acestor tineri – i-a determinat să adopte o atitudine xenofobă. Concurența economică a accesului la resurse, nu dorința creării unei culturi autentice. Interesantă ar fi, spre exemplu, o ierarhizare a naționalismului românesc urmând o logică asemănătoare ierarhiei necesităților umane a lui Abraham Maslow. Într-o astfel de abordare, șomajul intelectual s-ar regăsi chiar la baza acestei piramide – mecanismele de supraviețuire fizică. Pentru asigurarea acestora, individul renunță la celelalte, fiind capabil chiar de eliminarea competitorilor pentru a-și asigura accesul la aceste resurse. Eliminarea care inițial se ascundea în spatele ideii de românizare a societății și care va sfârși în deportări și execuții în masă în timpul celui de Al Doilea Război Mondial.